

KONRAD RZEMIENIECKI
(WROCLAW)

RĘKOPISY ZWIĄZANE Z HISTORIĄ I KULTURĄ ORMIAN
W ZBIORACH DZIAŁU RĘKOPISÓW BIBLIOTEKI ZAKŁADU
NARODOWEGO IM. OSSOLIŃSKICH

Rękopisy związane z historią i kulturą Ormian w zasobach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich stanowią zbiór obejmujący prawie 200 jednostek. Najbardziej znane z nich są osiemnastowieczne rękopisy opisane w inwentarzach i bazie internetowej jako ormiańskie, związane z Ormianami lwowskimi oraz stanisławowskimi. Ponadto w Ossolineum można znaleźć inne materiały, nie identyfikowane w inwentarzach jako ormiańskie, ale zawierające informacje dotyczące tej społeczności. Są to drobne, często pojedyncze dokumenty w większych zbiorach, akta wytworzone przez administrację państwową (np. taryfy podatkowe) i prywatną (np. inwentarze dóbr), a także liczne materiały z przełomu dziewiętnastego i dwudziestego wieku oraz dwudziestolecia międzywojennego, które można określić jako archiwalia prywatne, tzn. dokumenty zarówno sensu stricto prywatne, jak i związane z działalnością publiczną, a dotyczące osób o pochodzeniu ormiańskim, głównie związanych ze Lwowem.

Celem artykułu jest przedstawienie, w możliwie wyczerpującym zakresie, wykazu i krótkiego omówienia rękopisów w jakikolwiek sposób związanych ze społecznością ormiańską, przechowywanych obecnie w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Wrocławiu. Ze względu na obszerność materiału zostanie on przedstawiony w dwóch publikacjach. W pierwszej zostaną ujęte wszystkie rękopisy, które powstały do końca osiemnastego wieku oraz materiały późniejsze, których nie można uznać za prywatne, w drugiej, dziewiętnasto- i dwudziestowieczne archiwalia prywatne, głównie zbiory korespondencji.

Poza rękopisami powszechnie uznawanymi za ormiańskie, czyli tymi, które zostały wytworzone przez Ormian i ich w całości dotyczą, uwzględniam także kolekcje, w których znajdują się pojedyncze dokumenty dotyczące tej społeczności

lub materiały wzmiankujące o niej (np. kroniki i inwentarze). W tym przeglądzie nie uwzględniłem rękopisów o treściach ogólnych, a należących do Ormian, na przykład rękopisów teologicznych, które mają adnotację: *Biblioteka arcybiskupa Teodorowicza* (sygn. 12090/II, 12091/II, 12092/II, 12099/II, 12100/I, 12101/I). Pozostają one do osobnego omówienia.

Przy takim zdefiniowaniu ormiańskości rękopisu udało mi się wyodrębnić 103 rękopisy, w tym 76 bezpośrednio związanych lub wytworzonych przez Ormian. Zdecydowana większość dotyczy społeczności lwowskiej (82), kilkanaście stanisławowskiej (16) i pojedyncze: zamojskiej (1), sniatyńskiej (1), brzeżańskiej (1), kuckiej (2).

Przewaga rękopisów związanych ze Lwowem wydaje się faktem naturalnym, biorąc pod uwagę wielkość miejscowej gminy oraz centralne znaczenie Kościoła lwowskiego (katedra, siedziba arcybiskupstwa, konsystorza). Niewątpliwie umiejscowienie Zakładu Narodowego im. Ossolińskich w tym mieście też się do tego przyczyniło.

Najliczniej, w zbiorze rękopisów dotyczących Ormian lwowskich, reprezentowane są rękopisy o charakterze liturgicznym i teologicznym, liczące dwadzieścia pięć tomów. Są to:

- a) mszały pisane po ormiańsku, z których jeden pochodzi z przełomu XVII i XVIII wieku (9556/III), dwa osiemnastowieczne mszały zawierające *proprium* żałobne, czyli te części liturgii, które występują w mszach lub nabożeństwach żałobnych (12092/II i 12093/II). Mszał o sygn. 12092/II jest dwujęzyczny, tzn. strona podzielona jest na dwie kolumny zawierające tekst ormiański i łaciński; czwarty mszał o sygn. 12094/II jest częściowo drukowany, w 1885 roku, w Wiedniu;
- b) rytuały ormiańskie spisane po ormiańsku, w tym dwa rytuały małe zawierające różne błogosławieństwa (12083/I i 12086/II); ozdobiony miniaturami rytuał ormiański zwany masztoc (12084/II); rytuał ułożony i poprawiony za arcybiskupa Jana Tobiasza Augustynowicza (12088/III) oraz *Rytuał rzymski [...], przetłumaczony na język ormiański 15 lutego 1697 roku we Lwowie [...]* (12085/II);
- c) pontyfikał rzymski przetłumaczony na język ormiański w 1696 roku (12087/II) oraz kanon konsekracji nowo obranego biskupa według pontyfikału rzymskiego przetłumaczony na ormiański w 1809 roku (12089/III);
- d) ponadto rękopisy odnoszące się do liturgii: opis mszy ormiańskiej i obrządku chrztu (1776/I), dwa kanony mszy (wyciągi z mszałów) (12096/III), fragmenty rękopisów ormiańskich, m.in. dotyczących liturgii (12097/III), notatki nieznanego autora dotyczące liturgii ormiańskiej z XX wieku (Ak. 62/53);
- e) brewiarze ormiańskie, osiemnastowieczne, spisane po ormiańsku z nielicznymi wtrętami łacińskimi (12079/I, 12080/I);
- f) rubrycele osiemnastowieczne spisane po ormiańsku z nielicznymi wtrętami łacińskimi i polskimi (12090/I, 12091/I);

- g) hymnaria: dwa rękopisy, z których pochodzący z 1708 roku w całości spisany w języku ormiańskim (12082/I), drugi o sygn. 12081/I z 1783 roku, spisany po ormiańsku z dopisanymi pojedynczymi zdaniami po polsku; w końcu tego rękopisu załączono dwie modlitwy i hymn po polsku;
- h) kancjonał ormiański z 1801 roku (12095/II);
- i) słowniki: jeden ormiańsko-laciński z 1775 roku (12102/I) i rękopis o sygnaturze 12098/I opisany jako: *Słowniki językowe oraz przepisy apostołów i doktorów kościoła z XVI lub XVII wieku nie posiadający cech słownika, to jest układu kolumnowego słów w dwóch językach*;
- j) rękopis (1648/II) pt. *Quaestiey ormiańskich traktat wtory* (wiek XVII) zawierający teksty teologiczne m.in. o stanie duszy i o sakramentach.

Najprawdopodobniej wszystkie rękopisy liturgiczne z końca XVII wieku i pierwszej połowy XVIII wieku zostały spisane własnoręcznie przez arcybiskupa Jana Tobiasza Augustynowicza lub powstały z jego inspiracji. Wiele z nich w tytule wprost odnosi się do jego autorstwa lub polecenia (12086/II, 12087/II, 12088/III). Te, które zachowały oprawy z epoki, mają wytłoczony na okładce herb Odrowąż należący do Augustynowiczów, a na karcie tytułowej adnotację *Ex libris Manu olim Ill[ustriss]imi ac Rev[e]r[e]n[d]issim]i Joannis Tobia[e] Augustynowicz Archiep[iscop]i Leopoliensis Armenorum conscriptis*.

Kolejną grupą rękopisów związaną z Ormianami lwowskimi są materiały dotyczące trzech bractw religijnych. Są to księgi bractwa: Męki Pańskiej pod wezwaniem św. Grzegorza (8), bractwa Najświętszej Panny Marii Niepokalanego Poczęcia (7), bractwa Trójcy Przenajświętszej (4) oraz jedna księga bractwa niezidentyfikowanego. Główny korpus tych materiałów to księgi finansowe bractw, przede wszystkim rejestry zastawów brackich i rejestry rachunków. Jediną księgą niezwiązaną ze sprawami finansowymi jest rękopis 1650/III zawierający akt założenia bractwa Trójcy Przenajświętszej przy katedrze ormiańskiej we Lwowie w 1728 roku. Kolejne trzy księgi dotyczące tego bractwa to rejestry zastawów z lat 1731–1761 i 1772–1788 (1758/II, 1763/II, 1766/II). Zawartość pierwszej z ksiąg wskazuje na to, że bractwo pierwsze pieniądze pod zastaw pożyczło w 1731 roku, a więc trzy lata po założeniu (nie ma w niej niespłaconych zastawów z lat wcześniejszych, zawsze przenoszonych do nowych ksiąg, w wypadku wyczerpania miejsca w księdze bieżącej).

Z pozostałych ksiąg brackich warto zwrócić uwagę na zawartość rękopisów 1738/II i 1741/II dotyczących bractwa Męki Pańskiej. Są to rejestry funduszy legowanych na rzecz bractwa przez różne osoby na msze święte za ich dusze i pobożne uczynki z lat 1666–1785 oraz wykaz członków i członkiń bractwa z lat 1640–1760 (1738/II). Pozostałe rękopisy związane z tym bractwem to trzy rejestry zastawów z lat 1732–1739, 1744–1758, 1770–1788 (1759/II, 1761/II, 1765/III) i trzy rejestry wydatków z lat 1697–1757 (3730/II, 3735/II, 3736/II), które są wykazem kwartalnych zapłat z różnych fundacji świeckich administrowanych przez bractwo na rzecz księży za odprawione msze święte.

Najwięcej ksiąg z rejestrami zastawów dotyczy bractwa Najświętszej Panny Marii Niepokalanego Poczęcia. Jest to pięć rękopisów z wykazem zastawów z lat 1691–1716, 1746–1752, 1759–1768 (1755/II, 1756/II, 1757/II, 1762/II, 1764/II), z których tom o sygn. 1757/II zawiera informację o założeniu bractwa w 1654 roku. Kolejny tom, należący niegdyś do tego bractwa, to rejestr funduszy świeckich legowanych bractwu z zaznaczeniem, jakie sumy i w jakim celu mają być wydawane (1742/II). Dokument powstał w 1733 roku, ale przepisano do niego wcześniejsze legacje, poczynawszy od 1666 roku. Zapisy kontynuowano do 1783 roku. Na końcu rękopisu wklejone są karty, które wydają się być dokumentacją realizowania niektórych z tych zapisów. Zachowały się również zestawienia dochodów i wydatków bractwa z lat 1714–1788 wraz z wykazem obieranych prowizorów (1749/II).

W związku gatunkowym z księgami lwowskich bractw kościelnych pozostaje *Regestr zastawów brackich obrazu cudownego Najświętszey Panny Jazłowiecki[ej] w kościele archikatedralnym ormiańskim lwowskim zostającego, spisany y transportowany w roku pańskim 1742* prowadzony do 1760 roku (1760/II), którego nie udało mi się powiązać z powyższymi bractwami¹.

Księgi zastawów brackich były prowadzone w języku polskim w jednakowy sposób w każdym bractwie. Nowy rok otwierał indeks zastawów z lat poprzednich, a następnie po lewej stronie opisywano sprawy, a po prawej zostawiano puste pola, wpisując w nie potem informacje o ewentualnej spłacie długu. Po sprawach z lat poprzednich zapisywano bieżące zastawy. Rękopisy pozostałe po bractwach zawierają dużą liczbę imion i nazwisk ormiańskich, a także często profesji wykonywanych przez spisane w nich osoby. Są materiałem dającym spore możliwości dla badania problematyki zastawów (czas ich trwania, osoby zastawników, wielkości pożyczanych sum), a także finansowego wymiaru zjawiska religijności Ormian polskich, celów i wielkości funduszy religijnych.

Szesnaście rękopisów ze zbiorów Ossolińskich dotyczy lwowskiego kościoła ormiańskiego. Są wśród nich inwentarze aparatów kościelnych z lat 1701, 1756 oraz 1811–1817 (1737/II, 13715/II, 1740/II, 1753/II). Inwentarz z lat 1811–1817 (1753/II) jest drukowanym formularzem, w którym po łacinie, a we fragmentach po niemiecku i polsku, zapisano niedatowane dane inwentarzowe, przy których zaznaczono wiele adnotacji (jeden z podpisów urzędniczych pochodzi z 1819 roku). Do tej samej grupy rękopisów można zaliczyć akta wizytacji katedry lwowskiej z lat 1714 i 1717 (1734/II) oraz rejestry dochodów i wydatków na różne cele. Są to: rejestr percepty i ekspensy skarbcza kościoła katedralnego z lat 1788–1792 (1748/II); podobne zestawienie wydatków na remont kościoła katedralnego zniszczonego pożarem z 1748 roku z wykazem cen wyrobów i usług

¹ Sadok Barącz (*Rys dziejów ormiańskich*, Tarnopol 1869, s. 144) pisze, że 20 kwietnia 1710 roku utworzyło się przy tym wizerunku bractwo jazłowieckie pod tytułem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny, które abp Jan Tobiasz Augustynowicz powagą swoją potwierdził dnia 6 listopada 1715 roku.

rzemieślniczych (1743/II); zestawienie z lat 1750–1756 dla tzw. kamienicy Rabczkowskiej będącej przytułkiem dla ubogich i domem pielgrzyma (1744/II); registr wydatków na budowę nowej rezydencji dla księży z lat 1778–1782, reparacji zakrystii i cmentarza z lat 1783–1784 oraz innych potrzeb kościoła z lat 1785–1797 (1751/II). Ostatni dokument został spisany jedną ręką. Prawdopodobnie jest to sumariusz z różnych kwitów opracowany po 12 września 1797 roku (ostatni datowany wpis).

Do rękopisów kościelnych lwowskich należy także zaliczyć trzy tomy powiązane bezpośrednio z arcybiskupem Janem Tobiaszem Augustynowiczem, czyli jego kazania, wygłoszone w katedrze ormiańskiej w latach 1714–1715 (3718/II, 3719/II) oraz testament z 1751 roku z załączonym, pisanym po ormiańsku, testamentem Antoniego Kasperskiego (1750/III).

Szerszy zasięg informacyjny, wykraczający poza Lwów, mają protokoły konsystorza arcybiskupstwa ormiańskiego lwowskiego z końca XVII wieku, głównie z lat 1684–1690 z pojedynczymi sprawami z lat 1693, 1698 i 1700 (1732/II), zawierające m.in. testamenty duchownych i sprawy z różnych parafii; kopiariusz dokumentów dotyczących zabiegów związanych z wyborem w 1711 roku na biskupa koadiutora Jana Tobiasza Augustynowicza (1739/II). Kopiuwane dokumenty pochodzą z lat 1710–1713, więc rękopis musiał powstać po 14 września (ostatni dokument) 1713 roku; księga święceń księży dokonywanych przez Jakuba Waleriana Tumanowicza, biskupa kamaceńskiego, koadiutora, a następnie arcybiskupa ormiańskiego lwowskiego z lat 1772–1798 (1735/II); katalog alumnów obrządku ormiańskiego, którzy wstąpili do seminarium (kolegium papieskie we Lwowie) między 1746 a 1777 rokiem (1752/II). Jest to wykaz wspólny z obrządkiem unickim. Część ormiańska zajmuje karty 207–234v i zaczyna się od końca księgi.

Kilka kolejnych rękopisów Ormian lwowskich należy zaliczyć do grupy rękopisów o charakterze świeckim. Rękopis 1646/II zawierający akta i uchwały gminy ormiańskiej z lat 1642, 1649–1667, 1704, 1712, 1713, w części siedemnastowiecznej wyglądające na kopiariusz (jeden charakter pisma, bez skreśleń) oraz registr srebra ormiańskiego kościoła miejskiego lwowskiego z 1687 roku. Rękopis 1647/II to sporządzony w 1736 roku kopiariusz różnych spraw (testamenty, kwity, listy, pozwy, inwentarze), głównie z akt sądu ormiańskiego lwowskiego z lat 1734–1736, choć zdarzają się wcześniejsze (sprawy są przemieszane chronologicznie w obrębie poszczególnych lat). Rękopis 1729/II jest kopiariuszem dokumentów dotyczących Ormian wypisanych z akt grodzkich i burgrabskich oraz sądu ormiańskiego lwowskich z lat 1696–1701. Rękopis 1730/II zawiera odpisy przywilejów, kopie listów wysyłanych przez gminę do różnych postaci ówczesnego życia politycznego Polski np. Jana Zamoyskiego, kanclerza koronnego, testamenty Ormian, notki o ważniejszych wydarzeniach w społeczności ormiańskiej lwowskiej i całego miasta (np. o wizycie cesarza Józefa II w r. 1784). Rękopis 1731/II można uznać za jedną z ksiąg sądu ormiańskiego z lat 1702–1740.

Zawiera testamenty, umowy przedślubne, pośmiertne inwentarze majątkowe, odpisy listów pisanych do i przez nację ormiańską. Rękopis 1736/II jest zapisem sporu majątkowego między wdową po Dominiku Aniołku Zachariasiewiczem a jej trzema córkami. Zawiera inwentarz masy spadkowej i opis jej podziału. Rękopis 1754/II jest zbiorem pokwitowań opłat wpłaconych przez egzekutorów testamentu Dominika Bogdanowicza, dyrektora i sędziego Ormian lwowskich, za msze odprowadzane w różnych kościołach lwowskich z lat 1707–1733. Rękopis 12539/II to kodeks zawierający odpisy praw Ormian, czyli tłumaczone z łaciny na język polski prawa i artykuły Ormian lwowskich z 1601 roku, przekład na język polski tzw. porządku sądów i spraw prawa ormiańskiego Ormian lwowskich z 1604 roku, tłumaczenia dekretów królewskich o trybie sądenia w sprawie dóbr ruchomych i nieruchomości z 1597 roku oraz dziewiętnastowieczne zapiski dotyczące prawa ormiańskiego.

Wiele informacji o Ormianach lwowskich wnoszą materiały wytworzone poza społecznością ormiańską, a odnoszące się do niej bezpośrednio lub tylko o niej wspominające. Do tych ostatnich zaliczają się kroniki miasta Lwowa: *Annalium urbis Leopoliensis tomus extravagans* [...] Jana Tomasza Józefowicza (124/II, 147/III), który opisuje dzieje miasta w latach 1614–1700, w odpisie z 1769 roku oraz *Codex archivalis civitatis metropolitanae Leopoliensis* Józefa Bartłomieja Zimorowicza (125/II) dotyczący historii miasta do 1633 roku, w odpisie z 1765 roku.

Rękopis 4333/III o nadanym wspólnie tytule *Dokumenty kościelne, m.in. akta trybunału nuncjatury apostolskiej, konsystorza przemyskiego, arcybiskupstwa ormiańskiego we Lwowie z XVII–XIX w.* na kartach 110–112v zawiera mowę Samuela Cyryla Stefanowicza, administratora archidiecezji lwowskiej ormiańskiej. Dokument nie jest datowany, ale musiał powstać po śmierci abpa Jana Jakuba Symonowicza, czyli po 3 października 1816 roku. Bogata w treści ormiańskie jest czystopisowa księga protokołów sądu konsystorskiego łacińskiej archidiecezji lwowskiej z czasów arcybiskupa Jana Skarbka z lat 1713–1718 (15961/II). W tymże rękopisie znajdują się rozproszone dekrety i inne akta dotyczące spraw Kościoła ormiańskiego:

- a) transumpt potwierdzenia przez króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego z 1671 roku przywileju Władysława IV, aprobującego przywilej Stanisława Mniszcha, starosty lwowskiego z 1620 roku (oblata 1714, k. 122–125),
- b) dekret w sprawie kupca lwowskiego Jana Zachnowicza z Zachariaszem Bernatowiczem, sędzią nacji ormiańskiej we Lwowie, o różne pretensje, k. 161,
- c) dekrety w sprawie ks. Jana Tobiasza Augustynowicza, koadiutora arcybiskupstwa ormiańskiego, z Andrzejem Kupińskim, rajcą lwowskim, o niepokoje na cmentarzu przy katedrze ormiańskiej we Lwowie i naruszenie praw tego kościoła, k. 187–189, 194–195, 199–206, 215–216, 219–220, 230–235, 247–298, 355–357, 391–399, 500–501, 543, 545–547, 550, 555, 558, 560–561,

- d) dekrety w sprawie ks. Krzysztofa Faruchowicza z ks. Gabrielem Stefanowiczem, kapłanem ormiańskim we Lwowie, o pożytki i pierwszeństwo w kościele, k. 1226–1228, 1235, 1277–1280,
- e) przywilej na rzecz kolegium papieskiego ruskiego i ormiańskiego we Lwowie, wydany przez królewicza Jakuba Ludwika Sobieskiego w Oławie 12 kwietnia 1715 roku (oblata, k. 378–379).

Wiele informacji na temat siedemnastowiecznych Ormian lwowskich przynosi rękopis 1480/II pt. *Akta dotyczące koekwacji wydatków poniesionych przez mieszczan lwowskich z 1656 r.*, który dotyczy rozliczenia sum wydanych przez miasto na okup zapłacony wojskom Bohdana Chmielnickiego w 1648 roku. Ormianie występują w nim wielokrotnie. Najpierw jako cały *Naród Ormiański Lwowski* oraz jako kupcy wymienieni z imienia i nazwiska w rejestrze кредиторów miasta Lwowa za towary i rzeczy pobrane u nich na okup podczas pierwszego oblężenia (k. 7–8v), następnie w rejestrze właścicieli i posesorów kamienic (k. 13–18v, 24–28v, 31–37v), rejestrze dóbr miejskich z wykazem ile kto powinien zapłacić podatku (k. 19–19v, 20, 23–23v), w alfabetycznym spisie mieszczan i kamienic (k. 42–48) i w jeszcze kilku podobnych wykazach (k. 51–62v, 68v). Rękopis zawiera bogaty zasób imion i nazwisk ormiańskich oraz daje szczegółowy obraz liczby kamienic należących do Ormian lwowskich. Rękopis 17719/III pt. *Papiery dotyczące własności ziemskiej Potockich i rodzin z nimi spokrewnionych* zawiera kopię datowanej na 18 czerwca 1736 roku aprobaty Joachima Potockiego, starosty lwowskiego, dla dawniejszego przywileju nadanego księżom nacji ormiańskiej kapituły lwowskiej przez wcześniejszego starostę, Stanisława Mniszcha i aprobowanego przez króla Władysława IV. Przywilej dotyczył prawa wybierania czynszu z nieokreślonej jurydyki (s. 151–154). W rękopisie 13707/III dotyczącym różnych miejscowości znajduje się kontrakt na roczną dzierżawę młyna na przedmieściu halickim, należącego do benedyktynek ormiańskich (s. 29–30) oraz oblata przywileju (13 marca 1641) i potwierdzenia (1642) króla Władysława IV na jurydykę zwaną Gabrielów dla Awedyka Bernatowicza (s. 159–166). Wzmianki o Ormianach lwowskich przynosi lustracja królewsczyzn ziemi lwowskiej z 1765 roku (3890/II).

Nieco inny charakter mają dwa kolejne, dwudziestowieczne rękopisy. Pierwszy z nich to rękopis wydanej w 1909 roku pracy Oswalda Balzera pt. *Sądownictwo ormiańskie w średniowiecznym Lwowie* (7734/I). Drugi to zbiór dokumentów i materiałów dotyczących naukowej i zawodowej działalności Karola Badeckiego z lat 1886–1945 (17217/IV). Na kartach 305–327 tego rękopisu znajdujemy materiały dotyczące wystawy zabytków ormiańskich, która odbyła się we Lwowie w dniach 19 VI – 30 IX 1932 roku: przewodnik po wystawie z dedykacją Aleksandra Czołowskiego, jednego z organizatorów, wielkoformatowy plakat informujący o wystawie (95 x 62,5 cm), zaproszenie od arcybiskupa Józefa Teodorowicza dla Badeckiego na obiad z okazji otwarcia wystawy oraz

zaproszenie Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa i Archidiecezjalnego Związku Ormian na otwarcie wystawy.

Szesnaście rękopisów Ossolineum wytworzonych było przez Ormian stanisławowskich lub do nich się odnosi. Najcenniejszym zbiorem jest pięć tomów akt prawa uprzywilejowanego ormiańskiego w Stanisławowie, czyli księgi wójtowskie radzieckie z lat 1681–1689, 1692–1702, 1723–1727, 1727–1729, 1736–1742 (1359/II, 1590/II, 1361/II, 1362/II, 1363/II). Księgi zostały spisane w języku polskim. Jedynie w rękopisach 1363/II i 1590/II po lewej stronie nagłówka sprawy sporządzano krótkie notki po ormiańsku. Ich uzupełnieniem jest księga wspólna dla nacji polskiej i ormiańskiej z lat 1702–1723 przechowywana obecnie w Bibliotece im. Wasyla Stefanyka we Lwowie (zespół 5, dział 1, sprawa 1360/II). Sporo danych o sprawach handlowych, spornych i kryminalnych dotyczących Ormian przynoszą księgi wójtowsko-radzieckie nacji polskiej, w których znajdują się protokoły wielu spraw z udziałem Ormian. Zachowało się osiem ksiąg z lat 1726–1773 (1355/II, 1356/II, 1357/II, 1358/II, 1364/II, 1365/II, 1366/II, 1367/II). Podobnej treści jest fragment rękopisu 16048/III z większego zbioru dotyczącego Węgleńskich. Na stronach 285–288 znajduje się dekret sądu ormiańskiego stanisławowskiego oraz zeznanie świadków ze strony Arbeja Miłkołajewicza, Ormianina, obywatela Brzeżan, przeciw Kajetanowi Teodorowiczowi, Ormianinowi, obywatelowi Stanisławowa, w sprawie długu. Dekret pochodzi z 1752 roku.

Omawiając rękopisy dotyczące Ormian stanisławowskich należy zwrócić uwagę na trzy pozornie nie dotyczące tematu rękopisy o sygnaturach 13333/II, 13334/II i 13335/II. Są to powstałe w latach 1942–1944 maszynopisy Józefa Zielińskiego, nabyte przez Ossolineum od autora w latach 1956–1958. Zieliński był profesorem I Gimnazjum Państwowego w Stanisławowie im. Mieczysława Romanowskiego, badaczem dziejów Stanisławowa, pracownikiem Biblioteki Miejskiej im. Wincentego Smągłowskiego odpowiedzialnym za porządkowanie zbiorów, w tym archiwalnych. Z niezbyt jasnego zapisu w rękopisie 13334/II na stronie 4 wynika, że w przedwojennym Stanisławowie nie powstało archiwum miejskie jako odrębna jednostka organizacyjna. Istniały tzw. zbiory miejskie, które obejmowały Bibliotekę Miejską im. W. Smągłowskiego oraz Muzeum Pokuckie. W latach trzydziestych powierzono Zielińskiemu nadzór nad tymi archiwaliimi. Za szczególnie wartościowy należy uznać rękopis o sygnaturze 13334/II pt. *Szki-ce do dziejów Stanisławowa*, gdzie, oprócz szkiców, znajduje się omówienie archiwaliów „starszych” (głównie osiemnastowiecznych i jeszcze wcześniejszych) znajdujących się w Stanisławowie do drugiej wojny światowej oraz materiałów dotyczących Stanisławowa przechowywanych we Lwowie i Krakowie. Zieliński omawia zawartość archiwum miejskiego w Stanisławowie, archiwum kolegiaty łacińskiej, archiwum Gimnazjum im. M. Romanowskiego, archiwum parafii ormiańskiej i pomniejsze zbiory. Do badań nad historią Ormian szczególnie istotne są materiały archiwum parafii ormiańskiej oraz archiwum miejskiego. Zaczniemy

od tego pierwszego. Wedle autora opracowania w kancelarii parafialnej przechowywano głównie teki z aktami z XIX i XX wieku oraz tylko kilkanaście ksiąg starszych, z których kilka w latach trzydziestych przewieziono do muzeum diecezjalnego we Lwowie. Zieliński wymienia dziewięć ksiąg (s. 9):

- a) *Liber miraculorum imaginis B.V.M. in Ecclesia Armenorum Stanislavopoli ab Anno 1742*,
- b) *Catalogus Confratrum ac Consororum Confraternitatis Stanislavovien-sis S. Gregorii Patriarchae et Illuminatoris Nationis Armenae qui annuam elemosinam carbonae solent contribuere. Anno Domini 1717*,
- c) księga rozporządzeń arcybiskupów ormiańskokatolickich we Lwowie wraz z rozporządzeniami starostów stanisławowskich,
- d) katalog sióstr i braci bractwa Wniebowzięcia M. B. w Tyśmienicy, którzy byli zobowiązani do płacenia rocznej jałmużny, tekst z lat 1727–1758, oraz zapowiedzi z lat 1879–1922,
- e) *Liber copulatorum Parochiae Stanislavopoliensis ritus armeni*, 1837–1933 *i n.*,
- f) *Liber natorum Parochiae Stanislavopoliensis ritus armeni*, 1703–1783 (*prze-wieziona do Lwowa*),
- g) *Liber natorum Parochiae Stanislavopoliensis ritus armeni*, 1837–1914,
- h) *Liber mortuorum Parochiae Stanislavopoliensis ritus armeni*, 1715–1827 (*przewieziona do Lwowa*),
- i) *Liber natorum Parochiae Stanislavopoliensis ritus armeni*, 1837–1932.

Wśród rękopisów archiwum miejskiego, które uwzględnił Zieliński znalazły się również źródła dotyczące dziejów Ormian. Była to pochodząca z 1799 roku kopia zatwierdzenia króla Jana III Sobieskiego z 11 kwietnia 1677 roku odnosząca się do zatwierdzenia przywileju Jędrzeja Potockiego dla Ormian stanisławowskich z 14 stycznia 1677 roku; zatwierdzenie Józefa Potockiego, wojewody kijowskiego z 11 września 1717 roku przywileju Jędrzeja Potockiego dla Ormian stanisławowskich z dnia 10 lipca 1678 roku oraz księga sądowa, zapewne wójtowska radziecka, nacji ormiańskiej z lat 1742–1753.

Spółeczności ormiańskie w innych miastach niż Lwów i Stanisławów są bardzo słabo reprezentowane. Głównie są to pojedyncze rękopisy lub niewielkie wzmianki. Gminy zamojskiej dotyczy rękopis 3687/II. Jest to spis majątku kościoła ormiańskiego w Zamościu i registr rzeczy po zmarłym księdzu Senim, miejscowym proboszczu z 1753 roku. Na ostatnich stronach zapisano pochodzące z lat 1748 i 1749 informacje o dostarczeniu blachy na dach kościoła lwowskiego. Również Ormian zamojskich dotyczy jeden z dekretów zawarty w omawianych wcześniej protokołach sądu konsystorskiego archidiecezji lwowskiej (15961/II), i odnoszący się do wyznaczenia pełnomocników w sprawie ks. Piotra Dawidowicza, prepozyta zamojskiego obrządku ormiańskiego, z braćmi Balejowiczami, Grzegorzem, ławnikiem, i in. mieszczanami zamojskimi, o napad, zabranie gruntu i inne pretensje (k. 953–954).

Informacje o społeczności brzeżańskiej znajdujemy w inwentarzu klucza brzeżańskiego z 1698 roku (2122/II), w którym wśród właściciele domów wymieniono także Ormian, najczęściej tylko z imienia.

Lustracja królewszczyzn ziemi halickiej i powiatów trembowelskiego i kołomyjskiego dostarcza wzmianek o Ormianach w Kutach i Śniatynie (1892/I). Na stronie 31 lustratorowie zapisali, że w Śniatynie, w Starym i Nowym Mieście jest 459 domów Polaków, Rusinów i Ormian oraz że аренда ze sklepów miejskich Ormian i Żydów corocznie przynosi 1040 zł. W wypadku Kut na stronie 23 czytamy, że Ormianie i Żydzi zwolnieni są od szarwarków (prac przy naprawie dróg, mostów i grobel). Więcej informacji o gminie ormiańskiej w Kutach przynosi rękopis 13714/II. Jest w nim kilka dokumentów po ormiańsku z XVII i XVIII wieku, teksty religijne również po ormiańsku z XIX wieku, koraćki Torosa Hołuba dla wychodzącej za mąż córki z 1648 roku, faszja podatkowa opisująca fundację Izaaka, syna Jakuba (Sahaka Agopsowica) na rzecz kościoła św. Krzyża we Lwowie z 1628 roku, oraz liczbowe zestawienie Ormian we wsiach parafii Kuty w części galicyjskiej i bukowińskiej z 1825 roku.

Charakter ogólny, dotyczący wszystkich Ormian w Polsce ma rękopis 1916/II. Jest to spisana po polsku i kipeczacku (alfabetem ormiańskim) księga zawierająca prawa nadane Ormianom przez króla Zygmunta I Staroego w Piotrkowie w 1519 roku.

Prześledzenie drogi własnościowej rękopisów ormiańskich w Ossolineum jest właściwie niewykonalne. Do wybuchu drugiej wojny światowej w zbiorach zinwentaryzowanych znalazło się około 8100 rękopisów, czyli wszystkie wymienione w artykule rękopisy o sygnaturze niższej. Jednak zapisy w przedwojennym inwentarzu bardzo często nie zawierają informacji o ich pochodzeniu, a nawet o roku nabycia lub otrzymania w darze. Takie dane znajdujemy zaledwie dla części rękopisów ormiańskich. Przy rękopisie 1748/II zapisano *Dar Grzegorza Szymonowicza arcybiskupa [lwowskiego] ormiańskiego 1867*. Za bardzo prawdopodobne należy uznać, że wszystkie rękopisy z zakresu sygnatur 1729–1766 pochodzą z tego samego daru. Rękopis 1916/II był darem ks. Sadoka Barącz, a rękopis 3735/II, a zapewne także 3736/II i 3730/II z wieloma innymi niezwiązanymi z Ormianami rękopisami, podarował Zakładowi ksiądz A. Maryański. Mszał ormiański (9556/III) przed wojną był częścią zbioru Aleksandra Czołowskiego o sygn. 160. Rękopisy o sygnaturze 12079–12102 zostały zinwentaryzowane dopiero po wojnie. Był to zbiór abpa Józefa Teodorowicza.

Wykaz omówionych rękopisów w kolejności sygnatur:

1. 124/II. *Annalium urbis Leopoliensis tomus extravagans, iuris publici et privati revolutiones in regno et contingentia, praesertim in provinciis Russiae [...], periodo satis rotunda antea perillustris admodum reverendi domini Ioannis Thomae Iosephowicz, canonici cathedralis Leopoliensis evolutos, nunc cura et labore reverendi patris [...] Valeriani Gruszczynski, definitoris provinciae,*

- prioris conventus iunioris Leopoliensis Carmelitarum, in novum exemplar reproductos et ordinatos [...] anno [...] 1769 [...].* Łac. XVIII w. K. 5, s. 1220.
2. 125/II. *Codex archivalis civitatis metropolitanae Leopoliensis* Józefa Bartłomieja Zimorowicza oraz różne materiały odnoszące się do Lwowa z lat 1648–1676. Łac., pol. 1802. S. 91.
  3. 147/III. Jan Tomasz Józefowicz: *Annalium urbis Leopoliensis tomus extravagans [...]*, zawiera historię Lwowa za lata 1614–1700. Łac. 1769. S. 1048.
  4. 1355/II. *Akta wójtowskie radzieckie miasta Stanisławowa z lat 1726–1739.* Pol., łac. XVIII w. S. 428.
  5. 1356/II. *Akta wójtowskie radzieckie miasta Stanisławowa z lat 1737–1742.* Pol., łac. XVIII w. S. 640.
  6. 1357/II. *Akta [wójtowskie radzieckie miasta Stanisławowa] seu Liber inquisitionis ab a.d. 1739 [ad a.d. 1756].* Pol. XVIII w. K. 161.
  7. 1358/II. *Akta wójtowskie radzieckie miasta Stanisławowa z lat 1757–1760.* Pol. XVIII w. S. IV, 382.
  8. 1359/II. *Akta prawa uprzywilejowanego ormiańskiego w Stanisławowie 1681–1689.* Pol. XVII w. S. 476.
  9. 1361/II. *Akta prawa uprzywilejowanego ormiańskiego w Stanisławowie z lat 1723–1727.* Pol., ormiański. XVIII w. S. 488.
  10. 1362/II. *Akta prawa uprzywilejowanego ormiańskiego w Stanisławowie z lat 1727–1729.* Pol. XVIII w. S. 292.
  11. 1363/II. *Akta prawa uprzywilejowanego ormiańskiego w Stanisławowie z lat 1736–1742.* Pol., ormiański. XVIII w. S. 546.
  12. 1364/II. *Protocollon [civitatis Stanislavoviensis] seu liber variarum actionum et decretorum* z lat 1742–1747. Pol., łac. XVIII w. K. 309.
  13. 1365/II. *Akta wójtowskie radzieckie miasta Stanisławowa z lat 1748–1757.* Pol., łac. XVIII w. S. 892.
  14. 1366/II. *Protokół [miasta Stanisławowa] czyli Akta różnych transakcyi* z lat 1760–1765. Pol. XVIII w. S. 828.
  15. 1367/II. *Protokół [miasta Stanisławowa] t. j. księga różnych akcyi* z lat 1765–1772. Pol. XVIII w. S. 854.
  16. 1480/II. *Akta dotyczące koekwacji wydatków poniesionych przez mieszczan lwowskich z 1656 r.* Pol. XVII w. K. 76.
  17. 1590/II. *Akta sądu ormiańskiego w Stanisławowie z lat 1692–1702.* Pol., ormiański XVII–XVIII w. S. 1032.
  18. 1646/II. *Dzieje Ormian lwowskich od roku 1649 aż do r. 1713*, zawierające akta i uchwały gminy ormiańskiej we Lwowie z lat 1647–1713. Pol. XVII–XVIII w. S. 278.
  19. 1647/II. *Dzieje Ormian lwowskich od roku 1734 do 1736*, zawierające akta sądu ormiańskiego we Lwowie z lat 1734–1736. Pol., łac. XVIII w. S. 284.
  20. 1648/II. *Quaestiey ormiańskich traktat wtory.* Pol. XVII w. K. 325.

- 21.1649/II. *Promptuarium alphabeticum ex historiis, eruditionibus, sententiis, sacris atque prophanis compilatum*. Łac., pol. XVIII w. S. 794.
- 22.1650/III. *Fundacya Bractwa Trójcy Przenajświętszej przy katedrze ormiańskiej we Lwowie w 1728 r*. Pol. XVIII w. S. 38.
- 23.1729/II. *Annotationes ex actis castrensibus capitanealibus Leopoliensibus extractorum extraditorum variorum [...] scriptorum z lat 1696–1701 dotyczące Ormian lwowskich*. Łac. XVIII w. K. 67.
- 24.1730/II. *Acta iudicii civitatis Leopoliensis nationis Armenae z lat 1765–1784*. Pol., łac. XVIII w. S. 127.
- 25.1731/II. *Protokoł testamentow, krorąkuw, pierścieni, poświęcenia y innych spraw duchownych natiey ormień[skiej] lwowskiey w residentiey ślachtetnych ichmm. pp. sędziow teyże natiey odprawuiących się ab Anno D[omi]ni 1702 ad 1728*. Pol., łac. XVIII w. S. 383.
- 26.1732/II. *Protocollum actorum consistorii archiepiscopatus Leopoliensis nationis Armenae tam sub administratione [...] Deodati Nersessovici episcopi Traianopolitanensis quam sub felici introductione [...] Vartani Hunaniani [...] archiepiscopi Leopoliensis nationis Armenae formatum 1684–1699*. Łac., pol. XVII w. K. 196.
- 27.1734/II. *Acta visitationis archicathedralis eccl[esiae] Leopoliensis Armen[icae] in anno 1714 [die] 1 Novembris [ad die 29 Martii 1715] descripta, oraz wizytacja z 1717 roku*. Łac. XVIII w. K. 56.
- 28.1735/II. *Liber sacrorum ordinum variis ecclesiasticis personis per me Jacobum Valerianum Tumanowicz episcopum Camacensem coadjutorem archiepiscopatus Leopoliensis Armenorum collatorum aliarumque consecrationum factarum ab Anno Domini 1772*. Łac. XVIII w. K. 10.
- 29.1736/II. *Inventarium totius massae ac integrae substantiae nobilis et honorati olim Dominici Aniołek iudicis nationis Armenae Leopoliensis [...] conscriptum Anno Domini 1758*. Pol., łac. XVIII w. K. 52.
- 30.1737/II. *Regestr tak srebra kościelnego różnego, jako i aparatow skarbcza w zakrystyej zostających pod dispositiǎ [...] xiędza Jana Tob[iasza] Augustynowicza, natenczas zakrystyana kościoła katedralnego ormieńskiego lwowskiego będącego in Anno 1701 die 29 martii po revisiey uczynioney oddany*. Pol., łac. XVIII w. K. 41.
- 31.1738/II. *Reiestrz funduszow pewnych osob testamentami legowane tak dobrami stoiącemi, iako też i pieniędzmi gotowemi na mszy święte y na pobożne uczynki congregatiey Grzegorza świętego we Lwowie z lat 1666–1758 oraz Regestrz bractwa Grzegorza świętego z lat 1640–1751*. Pol., łac. XVII–XVIII w. K. 72.
- 32.1739/II. *Pierwsza w natiey ormiańskiej lwowskiey coadjutora cum futura successione archiep[iscopata]tus Leopoliensis Armenorum elekcia [...] nadana, a na osobie jmci x. Jana T. Augustinowicza [...] biskupa himeriskiego,*

- coadiutora [...] in Anno D[omi]ni 1711 Jun[ii] 28 praktikowana. Pol., łac. XVIII w. K. 33.
33. 1740/II. *Splendor archikatedralnego kościoła lwowskiego ormiańskiego tak w srebrze, apparatusach, lichtarzach i innych wszystkich ornamentach w skarbcu zostających [...] wypisany Anno Domini 1756 die 1 Junii*. Pol. XVIII w. K. 87.
34. 1741/II. *Regestr funduszów [ormiańskiego] bractwa św. Grzegorza we Lwowie z lat 1666–1785*. Pol. XVIII w. K. 77.
35. 1742/II. *Regestr funduszowy albo summy legowane z obligacją do bractwa Najświętszej Panny Maryej [...], wypisany od Jana Augustynowicza [...] z dawnych ksiąg a konfrontowany od Jaśnie Wielmożnego arcybiskupa lwowskiego [ormiańskiego] Roku Pańskiego 1733 dnia 12 Junii*”. Pol. XVIII w. K. 25.
36. 1743/II. *Regestr percepty od różnych bonifactorów danej oraz y expensy post gravem conflagrationem kościoła katedralnego lwowskiego orm[iańskiego] spisany, 1748 r.* Pol. XVIII w. K. 30.
37. 1744/II. *Regestrz kamienicy Rabczkowska nazwaney, ktura [!] to kamienica [...] kupiła się z umysłu na szpital dla ubogich przy kościele katedralnym lwowskim ormiańskim [...] 1750 r.* Pol. XVIII w. K. 11.
38. 1748/II. *Regestr percepty pienezney tak z summ kapitałnych iako y prowizyonalnych do skarbcu kościoła katedralnego [lwowskiego] o[rmiańskiego] należących, tudzież y wydatków na obligacye funduszowe y inne extraordinaryjne expensa [...] z lat 1788–1792*. Pol. XVIII w. S. liczbowanych 44. Mf BN.
39. 1749/II. *Zestawienia dochodów i wydatków ormiańskiego bractwa Najświętszej Panny Maryi we Lwowie wraz z adnotacjami o elekcjach prowizorów z lat 1714–1788*. Pol. XVIII w. K. 108.
40. 1750/III. *Testamenty księdza Jana Tobiasza Augustynowicza, arcybiskupa lwowskiego ormiańskiego 1751 i Antoniego Kasperskiego 1748*. Pol., orm., łac. XVIII w. K. 8.
41. 1751/II. *Regestr expensy na fabrikę wystawionych nowych residencyj o trzech piątrach dla ichmość xięży katedralnych ormiańskich [we Lwowie] roku 1780. Item expens rezidencyj wikaryjskich o dwóch piątrach wymurowanych roku 1781*. Pol. XVIII w. K. 12.
42. 1752/II. *Catalogus alumnorum ritus armeni a prima collegii pontifici Leopoliensis fundatione assumptorum ex distincto primaevo indice excerptus i alumnów obrządku greckokatolickiego z lat 1716–1780*. Łac. XVIII w. K. 244.
43. 1753/III. *Inventarium sacrorum vasorum, praetiosorum et apparamentorum Ecclesiae Cathedralis sub Titulo Assumptionis B. V. Mariae ritus Armeni in civitate Leopoli 1811–1819*. Niem., łac. XVIII–XIX w. K. 55.

- 44.1754/II. *Pokwitowania opłat wpłaconych przez egzekutorów testamentu Dominika Bogdanowicza dyrektora i sędziego Ormian lwowskich za msze odprawiane w różnych kościołach lwowskich z lat 1707–1733*. Pol. 1707–1733. K. 70.
- 45.1755/II. *Regestr zastawów różnych ab a[nno] 1676 z bractwa Niepokalanego Poczęcia Panny Najświętszej przez szlachetnego p. Szymona Manczukiewica fundatora i sędziego nacyej orm[iańskiej] [...] sporządzony y wypisany [...] in a[nn]o 1692 die 1 Mai i doprowadzony do 1706 r.* Pol. XVII–XVIII w. S. 157.
- 46.1756/II. *Wykaz zastawów różnych ormiańskiego bractwa Niepokalanego Poczęcia Panny Najświętszej we Lwowie z lat 1669–1702*. Pol. XVIII w. S. 160.
- 47.1757/II. *Regestr wpisania zastawów różnych [...] w bractwie Niepokalanego Poczęcia Panny Maryej Przenajświętszej we Lwowie z lat 1698–1716*. Pol. XVIII w. S. 190.
- 48.1758/II. *Connotacia zastawów od różnych ichmościów zastawionych w [ormiańskim] bractwie Trójcy Przenajświętszej ab 1731 die 23 Junii we Lwowie do 1751 r.* Pol. XVIII w. S. 310.
- 49.1759/II. *Connotacia zastawów od różnych ichmościów zastawionych w [ormiańskim] bractwie Męki Pańskiej pod tytułem Grzegorza ś. ab anno 1732 die 19 Martii we Lwowie do 1739 r.* Pol. XVIII w. S. 282.
- 50.1760/II. *Regestr zastawów brackich obrazu cudownego Najświętszej Panny Jazłowiecki[ej] w kościele archikatedralnym ormiańskim lwowskim zostającego, spisany y transportowany w roku pańskim 1742*. Pol. XVIII w. S. 184.
- 51.1761/II. *Regestr zastawów w bractwie Męki Pańskiej erygowanym pod tytułem ś. Grzegorza oycy i patriarchy naszego przez różne osoby założonych we Lwowie z lat 1744–1758*. Pol. XVIII w. S. 544.
- 52.1762/II. *Regestr zastawów w ormiańskim bractwie Najświętszej Panny Maryi Niepokalanego Poczęcia we Lwowie przez różne osoby założonych z lat 1746–1752*. Pol. XVIII w. S. 274.
- 53.1763/II. *Regestr zastawów [ormiańskiego] bractwa Trójcy Przenajświętszej [we Lwowie] wypisany A[nno] D[omi]ni 1751 die 9 Junii i doprowadzony do 1761 r.* Pol. XVIII w. S. 270.
- 54.1764/II. *Indeks zastawów ormiańskiego bractwa Najświętszej Panny Maryi pod tytułem Niepokalanego Poczęcia we Lwowie z lat 1759–1768*. Pol., łac. XVIII w. S. 338.
- 55.1765/III. *Index zastawów w [ormiańskim] bractwie Męki Pańskiej pod tytułem ś. Grzegorza o[jca] y patryarchy naszego założony [...] Anno 1770 die 29 Martii we Lwowie*. Pol. XVIII w. S. zapis. 548.
- 56.1766/II. *Indeks zastawów ormiańskiego bractwa Trójcy Przenajświętszej we Lwowie z lat 1772–1788*. Pol. XVIII w. S. 400.
- 57.1776/I. *Msza ormiańska oraz [...] Obyczay krztu ormiańskiego*. Pol. XVII w. S. 176.

- 58.1892/II. *Lustracya dóbr królewskich, starostw, województw, sołtystw i innych quocumque titulo zwanych w ziemi halickiej i powiatach do niej należących trembowelskim i kołomyjskim leżących, ex munere konstytucyi konwokacyjnej roku przeszłego 1764 [...] determinowana [...].* Pol. XVIII w. S. 56.
- 59.1916/II. *Prawa ormiańskie nadane przez króla Zygmunta I Starego w Piotrkowie w roku 1519.* Ormiański, pol. XVI w. K. 343. Mf BN.
- 60.2122/II. *Inwentarz klucza Brzeżańskiego, majątności dziedzicznych jaśnie wielmożnego jm pana Adama Mikołaja z Granowa Sieniawskiego hrabi na Szklowie i Myszy, woiewody bełzkiego [...], spisany y verifikowany [...] na gruncie w każdej majątności przy podaniu ekonomiey jm panu Waleryanowi Anikiniemu miecznikowi żydaczowskiemu die ultima martii anno 1698.* Pol. XVII w. K. 146.
- 61.3687/II. *Rejestr majątku i przedmiotów sakralnych kościoła ormiańskiego z r. 1753.* Pol. XVIII w. K. 10.
- 62.3718/II. Jan Tobiasz Augustynowicz: *Kazania niedzielne w archikatedrze lwowskiej ormiańskiej [pod czas Funkciey Kaznodzieyskiej Auditori Ogłoszone] w roku [...] 1714 [...] wypisane.* Pol. XVIII w. S. 490.
- 63.3719/II. Jan Tobiasz Augustynowicz: *Kazania na dni świąteczne w archikatedrze lwowskiej ormiańskiej [...] y w roznych Kosciolach, pod czas Funkciey Kaznodzieyskiej miane] w roku [...] 1715 [...] wypisane.* Pol. XVIII w. S. 431.
- 64.3730/II. *Rejestry wydatków ormiańskiego bractwa Męki Pańskiej pod wezwaniem św. Grzegorza we Lwowie z lat 1697–1755.* Pol. XVII–XVIII w. K. 108.
- 65.3735/II. *Rejestr rachunków ormiańskiego bractwa Męki Pańskiej pod wezwaniem św. Grzegorza z lat 1728–1739.* Pol. XVIII w. K. 89.
- 66.3736/II. *Rejestr rachunków ormiańskiego bractwa Męki Pańskiej pod wezwaniem św. Grzegorza z lat 1738–1757.* Pol. XVIII w. K. 182.
- 67.3890/II. *Lustracya generalna w wojewodztwie ruskiem ziemi lwowskiej starostw, królewszczyn, wóytostw y dzierzaw do wyprowadzenia kwarty expedywana roku 1765.* Pol. XVIII w. S. 381.
- 68.4333/III. *Dokumenty kościelne, m.in. akta trybunału nuncjatury apostolskiej, konsystorza przemyskiego, arcybiskupstwa ormiańskiego we Lwowie z XVII–XIX w.* Łac., pol. XVII–XIX w. K. 149.
- 69.7734/I. Oswald Balzer, *Sądownictwo ormiańskie w średniowiecznym Lwowie.* Pol. ok. 1909. K. 98, 6, s. 18.
- 70.9556/III. *Mszał ormiański.* Ormiański XVII/XVIII w. S. 2, 304.
- 71.12079/I. *Brewiarz ormiański.* Łac., ormiański. XVIII. S. 178, 514.
- 72.12080/I. *Brewiarz ormiański do użytku codziennego [Horae diurnae].* Ormiański. 1720. S. II, 732.
- 73.12081/I. *Hymnarium.* Pol., ormiański. 1783. S. II, 176.
- 74.12082/I. *Hymnarium.* Ormiański. 1708. S. VI, 555.
- 75.12083/I. *Rytuał ormiański mały.* Ormiański. 1720. S. 68.
- 76.12084/II. *Rytuał ormiański zwany Małtoc.* Ormiański. XVII–XVIII. S. 274.

- 77.12085/II. *Rytuał rzymski wydany na zarządzenie papieża Pawła V, przetłumaczony na język ormiański 15 lutego 1697 r. we Lwowie, na większą chwałę Boga*. Ormiański. 1697. S. VIII, 428.
- 78.12086/II. *Rytuał mały zawierający różne błogosławieństwa spisany przez arcybiskupa Jana Tobiasza Augustynowicza we Lwowie*. Ormiański. 1724. S. II, 90.
- 79.12087/II. *Pontyfikał rzymski wydany na zarządzenie papieża Klemensa VIII i Urbana VIII, przetłumaczony na język ormiański 1696 r., spisany przez arcybiskupa Jana Tobiasza Augustynowicza we Lwowie*. Ormiański. 1696. S. XX, 565.
- 80.12088/III. *Rytuał ormiański ułożony i poprawiony na polecenie Jana Tobiasza Augustynowicza arcybiskupa ormiańskiego we Lwowie 1728 r., przepisany przez Isaka syna Cyryla w 1757*. Ormiański. 1757. S. 270.
- 81.12089/III. *Kanon konsekracji nowo obranego biskupa według pontyfikału rzymskiego, przetłumaczony na język ormiański do użytku stolicy arcybiskupiej przy kościele lwowskim w r. 1809*. Ormiański. 1809. S. 36.
- 82.12090/I. *Rubryceli ormiańsko-katolicka (Donacujc). Introity mszalne. Litanie*. Ormiański, polski. XVIII w. S. VI, 388.
- 83.12091/I. *Rubryceli ormiańska (Donacujc)*. Ormiański. XVIII w. S. 372.
- 84.12092/II. *Mszał żałobny. Proprium*. Ormiański, łac. XVIII w. S. 128.
- 85.12093/II. *Mszał zawierający proprium na niedziele i święta i msze żałobne według obrządku ormiańskiego, ułożony w r. 1789 na użytek celebrujących w katedrze ormiańskiej we Lwowie*. Ormiański. 1789. S. IV, 78.
- 86.12094/II. *Mszał zawierający proprium*. Ormiański. XIX w. S. I, 336, X, 36.
- 87.12095/II. *Podręczny kancjonał do służenia w czasie mszy śpiewanej i do innych obrządków ofiarowany w 1801 r. katedrze ormiańskiej we Lwowie*. Ormiański. 1801. S. II, 34.
- 88.12096/III. *Dwa kanony mszy (wyciągi z mszałów)*. Ormiański. XVIII w. Tomów 2. S. 51–90, 103–132.
- 89.12097/III. *Fragmety rękopisów ormiańskich, m.in. dotyczących liturgii*. Ormiański, łac. XVIII–XIX w. S. 80.
- 90.12098/I. *Słowniki językowe oraz przepisy apostołów i doktorów kościoła*. Ormiański, hebrajski. XVI–XVII w. S. 462.
- 91.12102/I. *Słownik ormiańsko-łaciński*. Ormiański, łac. 1775. S. VIII, 258.
- 92.12539/II. *Kodeks prawa ormiańskiego*. Pol. 1601–1604, XIX w. S. A–D, XX, 166.
- 93.13333/II. Dr Józef Zieliński, *Dzieje miasta Stanisławowa 1662–1939*. Pol. 1944. K. II, 139.
- 94.13334/II. Józef Zieliński, *Szkice do dziejów Stanisławowa*. Pol. 1942–1943. K. 118.
- 95.13335/II. Józef Zieliński, *Dzieje i zabytki hist[oryczne] Stanisławowa*. Pol. Po 1942. K. III, 44.

եղբայրություններին, եկեղեցիների կարգաւորմանն ու ծախսերին առնչուող գոյքամատեաններ: Բացի կրօնական բնոյթի նիւթերից հաւաքածուի մէջ կան հայ համայնքի դատական արձանագրութիւններ ու արտօնութիւններ, դատական կարգին վերաբերող օրէնսգրքեր, դատարանների եւ Լվովի հայերի իրաւական այլ հարցերին առնչուող նիւթեր, թագաւորական հրամանագրերի հայերէն թարգմանութիւններ՝ կապուած հայ համայնքի իրաւական հարցերի հետ, ինչպէս նաեւ հայ համայնքի իրաւունքի այլ կարգի գրութիւններ: Օստոյինէում գրադարանում պահուող հայկական ձեռագրերի միւս խումբը առնչուում է Ստանիսլաւի հայ համայնքին, որի վերաբերեալ կայ 16 ձեռագիր՝ ընդօրինակուած անմիջականորէն հայ համայնքի կողմից կամ էլ վերաբերող նրա պատմութեանը: Ամենաարժեքաւորը թերեւս Ստանիսլաւի հայերի իրաւական ակտերի հինգ հատորներն են՝ այսպէս կոչուած քաղաքային վոյթական գրքերը: Բացի սոյն յօդուածում նկարագրուած նիւթերից Օստոյինսկիների անուան Ազգային գրադարանում կարելի է, անշուշտ, գտնել հայկական ծագում ունեցող առանձին անհատների հետ կապուած բազմաթիւ անյայտ փաստաթղթեր:

Konrad Rzemieniecki, *Manuscripts concerning Armenian history and culture in the collection of the Manuscript Department of the Ossoliński National Institute Library*

Key words:

Armenians, sources, Lwów, Stanisławów, Ossoliński National Institute

Summary:

The article presents an in-depth register and short review of manuscripts related in any way to the Armenian community, chiefly written in the 18th century, which are preserved in the Ossoliński National Institute in Wrocław. The number of manuscripts, either directly concerning or recorded by Armenians, is 76. The significant majority of them regards the Lwów community, a dozen or so the community in Stanisławów, and only a few manuscripts concern other cities. The largest number of manuscripts in the Ossolineum Library is related to the Lwów Armenians, which seems natural considering the size of the Armenian community in that city and the central position of the Armenian Church in Lwów. The major part of the written material consists of liturgical and theological manuscripts, religious fraternities, registers of items and church expenses. Except for religious texts in this collection there are records of the Armenian community, codices describing the order of court cases of the Armenian community law, royal decrees concerning court cases translated into Armenian, as well as texts related to the Armenian law. The second Armenian community, as represented in the Ossolineum's collection, were the Armenians of Stanisławów. There are 16 manuscripts either written within

that community or directly relating to it. The most valuable of them would be the five volumes of the Armenian privilege law released in Stanisławów, or the vogt and town council books. The Ossoliński National Institute is most likely in possession of numerous other documents, not researched yet, which once belonged to private persons of Armenian descent.